

EDITORIAL

"El camí de l'aigua a la Sénia", sortida de Festes Majors 2004

Catalunya Ràdio a la Sénia:
participació a la taula rodona, 2005

Estem contents de poder tornar-vos a oferir la revista *lo Senienc. Memòria, natura i llengua*. Aquest any surt el número 5 i, per això, pensem que cal celebrar-ho de manera especial. A més, aprofitem que fa 17 anys que funcionem com a entitat per fer-vos cinc cèntims de tot allò que hem anat fent des que ens vam crear el 1991. Abans, però, us fem com sempre un breu resum del contingut del número d'aquest any 2008. El podem considerar un exemplar atípic dins de la curta trajectòria de la nostra revista. En primer lloc, perquè hi ha una part important d'articles que no són de temàtica local. I en segon lloc, perquè no hi ha els resums de treballs de recerca d'alumnes de 2n de Batxillerat als que us hem anat acostumant des del primer número. Ho hem organitzat d'aquesta manera perquè us oferim sis articles que formen part de les ponències presentades a la VI Jornada d'Etnologia de les Terres de l'Ebre, organitzades pel Centre de Cultura Popular i Tradicional de la Generalitat de Catalunya i la Fundació Universitària Doctor Manyà, i realitzades a la Sénia amb el suport logístic del Centre d'Estudis Seniencs el mes de desembre de 2006. Parlen totes elles de temes relacionats amb la dona a la societat

tradicional de la zona. Es tracta d'aportacions d'especialistes, força interessants tant per la qualitat de les recerques com per la varietat de temes que tracten. Malgrat escapar a l'àmbit estrictament local hem pensat que valia la pena aprofitar la nostra revista per a fer-les públiques. Som de l'opinió que no ens hem de tancar en unes fronteres massa rígides, sinó obrir ponts de contacte amb activitats afins a les que nosaltres portem a terme, que sense cap dubte contribueixen a enriquir el coneixement de la nostra realitat més immediata.

El *Racó de la Memòria* comença amb l'article d'un habitual col·laborador, Joan-Hilari Muñoz, que ens fa cinc cèntims de l'estat de la nostra parròquia a la segona meitat del segle XVI a partir dels textos de dos visites pastorals. Antonio Michavila, per la seua banda, continua aportant informació sobre els industrials del moble amb l'article sobre l'empresa Añón-Querol S.A., amb una tradició de més de quaranta anys de treball i una evolució constant amb l'objectiu de millorar la rendibilitat i adaptar-se als nous mètodes de producció. Jordi Arasa, Víctor Fuses, Eva Garcia i Manel Serra ens traslladen al segle XIX i ens parlen de l'aprofitament industrial del ferro i el funcionament de la farga a través de l'exemple de la que tots coneixem com a Fàbrica del Ferro.

Dins de l'*Espai de Natura*, Natàlia Jiménez i Víctor Reverté, amb la col·laboració de Salvador Cardero, ens endinsen en una de les moltes espècies vegetals que adornen el paisatge un cop a l'any: les orquídiades. Com ells mateixos les defineixen, les podem considerar veritables joies de la natura.

Dins de l'apartat *Dossier*, hem inclòs els articles sobre la dona a la societat tradicional. Un tema força d'actualitat que, tant en el moment de realització de la jornada com ara mateix, vol reivindicar la importància que les dones han tingut en el funcionament econòmic, social i cultural de les generacions que ens han precedit. Les dones, grans oblidades de la historiografia tradicional, mereixen veure reconegut el seu paper com a treballadores,

Fira Gastronòmica 2005

"El camp d'aviació", sortida de Festes Majors 2005

com a organitzadores de la família, com a transmissores de cultura... Per això cal dedicar-los monogràfics com aquests i molts d'altres que han sorgit en els darrers anys, que les situen en el lloc que es mereixen.

Si concretem el tema de les diferents aportacions, Montserrat Duch, professora de la Universitat Rovira i Virgili, presenta la ponència marc de la jornada amb una panoràmica del que ha estat l'evolució de la condició femenina al llarg del segle XX, un procés que amb molt d'encert qualifica de "revolució silenciosa". Pepa Subirats i Cristina Cardona fan la presentació del projecte que l'Ajuntament del Mas de Barberans porta a terme en relació al treball de la pauma, una feina que tradicionalment havia ocupat moltes de les hores de què disposaven les dones del poble: un exemple a seguir de recerca aplicada del patrimoni etnogràfic al servei del desenvolupament local. Àngela Buj aprofita el testimoni oral de tres dones

grans per parlar i reflexionar sobre la Guerra Civil, el treball i la festa en clau femenina. El paper de la dona i la visió que d'ella es dóna a la literatura popular de les nostres terres és el tema que centra la intervenció de Josep Cid. Pepa Nogués, per la seua banda, es dedica a analitzar la indumentària i l'aixovar tradicionals, i de quina manera a través d'ells podem deduir formes de vida i de relació social. Ferran Grau és qui aborda el món de l'educació, amb l'exemple de dones que van optar per ser mestres i assumir així totes les conseqüències que a meitat del segle XX això solia portar. Per acabar, Eva Garcia aporta el gra de sorra de la nostra entitat, parlant de la dona obrera a la Sénia als tres primers terços del segle XX, una realitat que fins fa poc estava infravalorada i de la qual avui tots els homes i dones senienques se senten orgullosos.

Aprofitem aquesta editorial per a fer-vos un breu repàs dels nostres propòsits i de les nostres actuacions al llarg d'aquests 17 anys com a entitat. Amb aquesta finalitat, hem adaptat el text de la comunicació que vam presentar fa dos anys a les Jornades *Els Centres d'Estudis i el Patrimoni Cultural*, realitzades a Barcelona, amb l'objectiu de donar a conèixer la nostra entitat a la resta de centres i entitats de parla catalana que van participar en aquelles jornades.

17 ANYS DE CENTRE D'ESTUDIS SENIENC (1991 - 2008)

Estem contents de poder celebrar amb tots els lectors de la revista el 17è aniversari de la creació de la nostra entitat, i per això volem

Presentació *lo Senienec. Memòria, natura i llengua* 2005

RECERCAT 2006 a Amposta

aprofitar per fer un repàs de la seua trajectòria. Hem anat treballant al llarg d'aquest temps amb ganes i, de vegades, amb les dificultats pròpies d'una associació de dimensions petites dedicada a un àmbit de la cultura al qual costa d'accedir al circuit d'activitats de consum generalitzat de la població.

El Centre d'Estudis Senienscs va nèixer l'any 1991 fruit de la iniciativa d'un grup de gent del poble interessada en l'estudi i la preservació del patrimoni local, entre els quals hi havia un grup de joves llicenciats en Història. Actualment formem part de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i de l'Institut Ramon Muntaner.

L'entitat va sorgir amb l'objectiu de ser una eina per a donar a conèixer i difondre el patrimoni local, en el sentit més ampli de patrimoni, i contribuir d'aquesta manera al desenvolupament del territori i a la presa de consciència d'identitat de la seua gent. És una entitat sense ànim de lucre que desenvolupa les seues activitats preferentment a la Sénia, però que també abasta tot l'àmbit de les nostres comarques a banda i banda del riu Sénia. El riu és actualment la línia divisòria entre Catalunya i el País Valencià, però no ha estat mai una frontera cultural o històrica, ja que qualsevol fenomen històric, lingüístic o de desenvolupament industrial a les nostres terres no ha estat limitat a la comarca del Montsià o del Maestrat, sinó que la interacció entre les dos bandes del riu Sénia ha estat sempre present.

Els nostres objectius

Els objectius principals del Centre d'Estudis

Senienscs han estat i són l'estudi i la recopilació de tota classe de fonts orals, escrites, gràfiques i audiovisuals relatives a la història de la nostra població i territori d'influència, i al coneixement i la valoració del nostre patrimoni.

Així mateix, un altre dels nostres objectius té a veure amb la difusió d'aquest patrimoni i la dinamització cultural fent participar la població de les nostres activitats. Estem convençuts que només estudiant, protegint i ensenyant els elements que el conformen aconseguirem la seua preservació.

La recerca

La recerca de les fonts per a la nostra tasca de recuperació de la memòria històrica entesa en un sentit ampli té lloc fonamentalment a la Sénia, encara que en diverses situacions l'àmbit de recerca s'amplia a altres poblacions, com ara Tortosa (seu de la Diòcesi) o Tarragona (capital de la província), o bé a poblacions properes amb les quals s'ha establert alguna relació històrica o comercial, com ara Mas de Barberans (baratar la llata), Ulldecona i Rossell (aprofitament dels recursos hídrics del riu Sénia)... La recerca de les fonts escrites que testimonien la història de la Sénia té la dificultat afegida de la destrucció de l'Arxiu Parroquial durant la Guerra Civil.

Ara bé, aquesta manca de fonts escrites es pot suplir amb la recerca de fonts orals: la memòria viva de la gent més gran de la nostra població. En aquests moments aquesta recerca i la seua classificació i registre és urgent, ja que per llei de vida van faltant aquelles persones que van viure en primera persona la Guerra Civil i els

Fira Gastronòmica 2006

inícis de la industrialització a la Sénia.

Les fonts gràfiques i audiovisuals són recollides mitjançant la crida a la població i la recerca boca-orella de fotografies i tot tipus d'elements que puguin aportar-nos qualsevol mena d'informació sobre la nostra història. En aquests moments, s'està duent a terme la catalogació del fons gràfic del CES. i del Fons Eulogio Andreu. En el cas concret d'un poble com la Sénia, la tasca de catalogació de béns immobles i mobles també té un caràcter urgent, ja que el creixement urbanístic porta implícit, per desgràcia, l'abandonament i la destrucció de molins i antigues fàbriques dins el casc urbà.

La difusió i la projecció social de la recerca.

La difusió de les nostres recerques i estudis té com a àmbit principal la població de la Sénia i el seu àmbit d'influència, comarques de les Terres de l'Ebre, Maestrat, Matarranya i els Ports. La col·laboració amb altres centres d'estudis

VII Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya, 2006

VI Jornada d'Etnologia a les Terres de l'Ebre, 2006

també és fonamental per a l'intercanvi d'idees i nous projectes. Molt sovint, de trobades, jornades i congressos, com ara el RECERCAT, en sorgeixen projectes conjunts entre centres d'estudis de diferents poblacions i són una eina fonamental per a presentar els nostres treballs en àmbits geogràfics més amplis.

Quan una recerca s'ha donat per finalitzada o bé els resultats són prou satisfactoris per donar-los a conèixer, cal decidir quin mitjà de difusió serà el més adequat per fer-ho arribar a aquelles persones interessades i a la resta d'estudiosos del tema. Actualment els suports multimèdia són els més adequats per fer arribar dades històriques a un gruix més gran de població, des dels xiquets de l'escola fins al col·lectiu de la gent gran, principal protagonista de les nostres recerques.

Els projectes de recerca i difusió

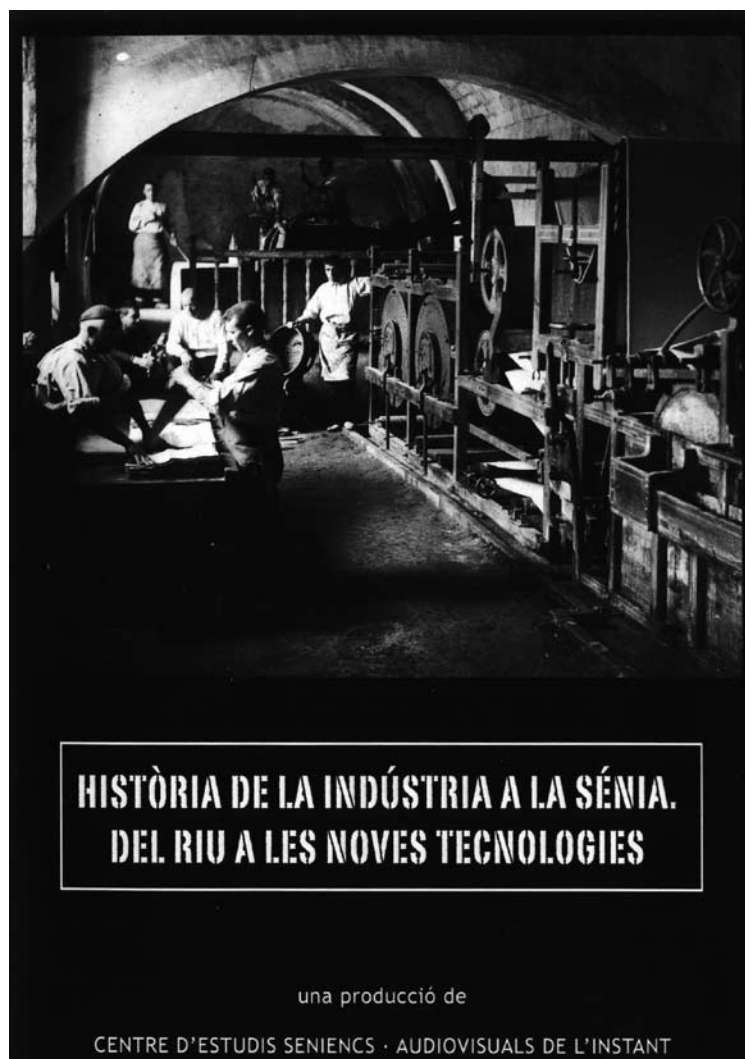
Les activitats més destacades del CES des de la seua formació han estat diverses, amb la intenció de fer una recerca i difusió al més àmplia possible i fer-la extensible a tots els vessants de la història i el patrimoni de la Sénia. Us fem cinc cèntims de les principals activitats portades a terme des de l'any 1991:

- Exposició "Arquitectura a la Sénia" (1992-93)

- Camp de treball "El riu Sénia: present i futur" (1993). Dirigit pel Centre d'Estudis Seniençs i l'Ajuntament de la Sénia amb l'objectiu de familiaritzar els joves amb els diferents usos dels molins a partir de l'aprofitament de l'aigua.

- Tallers d'estiu per a joves i xiquets (1991-1992-1993). Projecte assumit posteriorment per l'Ajuntament de la Sénia i origen de l'actual *Espavil*.

- Projecte sobre el Ròssec: el treball dels rossegadors va ser el tema escollit per a fer-ne un ampli estudi a partir de l'any 1996, amb l'ajut econòmic de la Fundació Privada Massís dels Ports i la col·laboració del Centre Excursionista Refalgarí., entitat que es va encarregar de la recuperació d'un dels camins principals del ròssec. El ròssec va ser fonamental per posar les bases de la industrialització de la Sénia; homes i matxos baixaven arrossegant

DVD "Història de la indústria a la Sénia: del riu a les noves tecnologies", 2006

els troncs des dels Ports a la Sénia i des d'allí la fusta era enviada a diferents llocs on era matèria necessària. L'edat avançada dels informants i la pèrdua o deteriorament dels elements mobles de suport van donar prioritat a aquesta recerca. Fruit d'aquest estudi van ser una gravació, una exposició amb un catàleg de suport, un quadern didàctic per als xiquets i unes I Jornades del Ròssec. La gravació d'un arrossegament narrat pels seus protagonistes va donar lloc a un vídeo que es va posar a la venda a la població i va ser difós entre la comunitat d'estudiosos del tema. La revista *Recerca*, publicada per l'Arxiu Històric Comarcal de Tortosa, va publicar la majoria

de comunicacions i ponències de les Jornades l'any 2001.

- Exposició "L'Islam al territori de Tortosa", juntament amb el Centre d'Estudis d'Ulldecona (1998). L'excusa per a fer l'exposició va ser la que es va fer a Barcelona el mateix any sota el títol "L'Islam a Catalunya". L'objectiu, fer difusió del ric llegat que la presència islàmica va deixar a les nostres terres al llarg de més de quatre-cents anys d'ocupació.

- Projecte sobre el procés d'industrialització a la Sénia, portat a terme des de l'any 2000 i del qual donem informació més detallada.

- DVD interactiu "Dona i treball a la Sénia del segle XX", amb imatges i textos que pretenen explicar l'important paper que les dones senienques han tingut en la vida econòmica i social contemporània (2006). Amb l'ajut del projecte Equal Igualdader finançat pel Fons Social Europeu.

- Projecte "Aigua i poblament. L'aprofitament hídric del riu Sénia des d'època medieval", dins dels II Ajuts per a Projectes d'Investigació convocats per l'Institut Ramon Muntaner (2005-2007). La recerca es va realitzar conjuntament amb el Centre d'Estudis d'Ulldecona.

- Revista anual *lo Senienc. Memòria, natura i llengua*, publicada des del 2004 i que amb el temps s'ha convertit en un dels puntals de l'entitat.

- Plaques informatives del patrimoni arquitectònic local: juntament amb la Regidoria de Dinamització Econòmica de l'Ajuntament de la Sénia es van elaborar una sèrie de plaques col·locades arreu del municipi amb un text explicatiu dels elements més destacats de l'arquitectura i la història de la Sénia. L'objectiu era poder entendre l'evolució històrica, econòmica, social i cultural de la població a través del seu urbanisme i dels seus edificis més representatius.

- Col·laboració en la publicació del llibre *La Sénia. Història i Territori* (2007), síntesi

d'aspectes geogràfics, naturals, històrics i de patrimoni arquitectònic de la població. Actualment estem preparant un segon volum dedicat a altres aspectes del patrimoni cultural com les festes, les tradicions, la gastronomia o l'associacionisme.

Així mateix estem treballant per a donar-nos a conèixer a la xarxa, mitjançant la creació d'un espai web conjunt per als centres d'estudis del voltant del riu Sénia i del Montsià, amb els quals solem col·laborar. En aquest sentit, el nostre projecte més immediat és ampliar la comunicació amb grups de població familiaritzats amb l'ús d'Internet i aconseguir mantenir-hi una relació interactiva de traspàs d'informació mútua.

Un exemple concret de recerca, difusió i projecció social: la industrialització a la Sénia.

De tots els projectes engegats, el que més temps ha ocupat l'entitat ha sigut l'estudi i l'anàlisi del procés d'industrialització a la Sénia. El procés d'industrialització a la Sénia ha estat els darrers anys el pal de paller i punt fonamental de les recerques del CES. El plantejament obert que li hem donat, però, ha permès analitzar a través d'ell moltes de les històries i situacions que des de finals del segle XIX conflueixen en aquest fenomen. Tenim clar que la història és una, però que té diferents vessants. L'estudi del riu Sénia com a element aglutinador inicial d'aquest fenomen i l'establiment de molins a la seua vora des de l'Edat Mitjana fins a la instal·lació d'una de les fàbriques de pinzells més importants de finals del segle XIX, la fàbrica de Calduch, han estat els punts de partida de les nostres recerques. La proximitat de la fusta dels Ports i el riu van propiciar l'aparició de fusters i a partir d'ells i els seus coneixements hi ha hagut una transformació

sense aturador. D'una comunitat rural i de caràcter agrícola a principis del segle XX s'ha arribat a ser actualment un dels centres industrials de fabricació del moble més importants de Catalunya i el País Valencià i punt de referència d'atracció de mà d'obra de les nostres comarques. Una dada d'aquest creixement accelerat és el creixement de la població que ha passat d'uns 5.000 habitants l'any 2000 a vora els 7.500 d'aquest 2006.

Fruit de la recerca sobre la industrialització a la Sénia, des del CES s'han organitzat diverses activitats com ara:

- Exposició i edició del catàleg "Molins, tallers i fàbriques. El procés d'industrialització a una comunitat rural".
- Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (Generalitat de Catalunya): projecte d'anàlisi d'un any de durada, 2003-2004, on es va recollir gran quantitat d'informació oral, escrita i gràfica mitjançant entrevistes a dos fusters, un pinzeller i un ferrer de la Sénia.
- Cicle de conferències "Aspectes de la industrialització de la Sénia" dins les Jornades de Cultura de la Sénia 2004, on es van donar a conèixer a la població els resultats de la recerca feta per a l'IPEC.
- Producció del DVD "Història de la indústria a la Sénia. Del riu a les noves tecnologies",

RECERCAT 2008 a Perpinyà

2006, documental que pretén recollir de forma planera el procés d'industrialització, comentat pels membres del CES. i narrat en primera persona pels protagonistes d'aquest fenomen, des de fusters a empresaris i treballadors, amb els molins, les fàbriques de pinzells i les papereres com a base de les fàbriques actuals.

Amb el mateix objectiu de fer difusió de la nostra recerca no només en l'àmbit local sinó també a l'exterior, hem portat les conclusions dels nostres estudis a diverses jornades i seminaris, entre els quals podem destacar el Congrés "El segle XIX a les Terres de Cruïlla", organitzat el 2004 per la Universitat Rovira i Virgili; les VI Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya, organitzades el 2007 per l'Associació Amics del Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, i la V i VI Jornada d'Etnologia de les Terres de l'Ebre, realitzades els anys 2005 i 2006.

Altres activitats del Centre d'Estudis Seniençs

A més de les activitats organitzades per la pròpia entitat, no hem deixat de col·laborar amb altres entitats públiques i privades del poble o de fora en diferents activitats i projectes. Volem destacar les següents:

- Publicació d'articles sobre les nostres activitats dins o fora del poble a la revista *lo Senienç*.
- Col·laboració en diferents edicions de la Fira Gastronòmica.
- Organització de xerrades i sortides guiades a Festes Majors i amb motiu del Dia de la Dona i de les Jornades Europees del Patrimoni.
- Activitats diverses per a les Jornades de Cultura de la Sénia.
- Publicació d'un calendari amb imatges antigues de la població, per tal de conscienciar sobre la importància de mantenir els fons fotogràfics familiars com a testimonis històrics.
- "Itinerari carlista al voltant del riu Sénia", juntament amb el Centre d'Estudis d'Ulldecona

i el Grup d'Estudis Rossell 750 Aniversari, amb motiu del 2n centenari del naixement de Ramon Cabrera, cabdill carlista i conegut com "El tigre del Maestrat". L'Any Cabrera, celebrat el 2007, va consistir en diferents activitats (itineraris, xerrades i congressos) al voltant de la figura de Ramon Cabrera i sobre el Carlisme en general.

- Participació en trobades d'entitats culturals del territori proper i d'arreu dels Països Catalans. Ens permet estar al dia de les novetats, inquietuds, problemàtiques... i mantenir-nos oberts a les noves tendències de plantejament i de treball.

- Participació en la fira RECERCAT, celebrada anualment des del 2005 a la Capital de la Cultura Catalana. És una Fira d'Entitats Culturals dels territoris de parla catalana vinculades a la recerca local en ciències socials. Hem participat en les edicions d'Amposta, de Lleida i, aquest any 2008, de Perpinyà.

Si fem balanç de tots aquests anys passats, abans de res hem de parlar de la satisfacció d'haver ajudat a fer de la nostra una comunitat més sensible amb el seu passat i amb el seu patrimoni, al temps que més implicada amb la seua conservació i amb la voluntat de donar-li sentit en la societat del futur que es redefineix cada dia. Estem agraïts a la gent, que ens ha seguit en les nostres activitats i ens ha animat a continuar-les. També a les administracions, que han atès gairebé sempre les nostres peticions. Només trobem a faltar per part d'aquestes darreres una mica més de voluntat per engegar i mantenir projectes seriosos al voltant del ric patrimoni que ens ha arribat i del qual som responsables directes. Potser la iniciativa privada ha d'assumir part d'aquesta responsabilitat i convertir els recursos patrimonials en recursos turístics ben gestionats. Això no deslliura, però, les administracions públiques d'una tasca que a Europa fa molts anys que s'ha assumit i de la qual són directament responsables.